

HERMANN RÓBERT

KOSSUTH LAJOS, AZ ÖRÖK REBELLIS?

Egy hat évtizedes
politikai pályát nyilván
aligha lehet egyetlen
jelzővel minősíteni...

Kossuth Lajos, a 19. század talán legnagyobb hatású magyar államférfia egy olyan időszakban kezdte politikai pályáját, amikor az ország nemcsak Európához, de a Habsburg Birodalom más területeihez képest is elmaradott ország volt. A magyar reformkorban nagy jelentősége volt annak, hogy a köznevelés legjobbjai felismerték: a polgári átalakulás nélkül az ország végképp elmarad Európától. Törekvésük az volt, hogy a hagyományos rendi, sérelmi politikát összekössék a reformok ügyével, s így, törvényes, békés úton jussanak el a polgári Magyarország megalkotásához. Ennek a taktikának az egyik legkövetkezetesebb s leg-sikeresebb képviselője volt Kossuth Lajos.

Kossuth 1802. szeptember 19-én született Zemplén megyében, Monokon. A Kossuth-család egyike volt a Felvidék ősi, nagy múltú visszatekintő középnemesi családjainak. Első okleveles említése 1263-ból való. Kossuth Lajos édesapja, László 1763-ban született Turóc megyében. A 18. század nyolcvanas éveiben települt át Zemplénbe, s itt lett először lajstromozó a megyénél, majd uradalmi ügyész Monokon az Andrásyknál. Viszonylag későn, 1800 körül házasodott, s vette el az olaszlisztkai postamester, tyrlingi Weber András lányát, Karolinát. Az eperjesi eredetű Weber család evangélikus valóság volt; s egyik őst 1687-ben Caraffa császári tábornok végeztette ki Eperjesen.

Kossuth iskoláit Sátoraljaújhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végezte, kiváló ered-

ménnyel. Ezután ügyvédgyakornokként dolgozott Eperjesen és Pesten. Itt, Pesten szerezte első politikai tapasztalatait is. Tanulmányai során megtanult latinul, németül és franciául, s belekezdett az angol nyelv elsajátításába is. Ügyvédi oklevelét 1823 szeptemberében kapta. Ezt követően visszatért Zemplén megyébe, s itt ügyvédeskedett. 1828–29-ben részt vett Zemplén megye adózóinak összeírásában, s komoly szerepet játszott az 1830–31. évi koleralázadás felszámolásában. Az ő határozott fellépésének köszönhetően nem dúlták fel a felkelő parasztok Sátoraljaújhely városát. Ellenzéki megnyilvánulásai miatt már ekkor felfigyeltek rá a helyi konzervatívok.

Kossuth már 1830–31-ben a formálódó megyei reformellenzék tagjaként szólalt fel a közgyűléseken. 1832–36-ban több zempléni főúr képviselőjeként vett részt a pozsonyi országgyűlésen. Mint a távollévők követe (*ablegatus absentium*) az alsótáblán foglalt helyet, s több ízben fel is szólalt. Előbb kiküldőinek, majd a hazai politizáló közvéleménynek a tájékoztatására indította meg az *Országgyűlési Tudósítások* című kéziratos lapját. Ez a levelezés útján terjesztett kéziratos lap volt az első, amely a cenzúra megkerülésével részletes tudósításokat közölt az országgyűlés működéséről. Kossuth már ezzel kihívta maga ellen a hatalom akkori birtokosainak haragját. Ezzel a vállalkozásával tett szert országos ismertségre, s került kapcsolatba az ellenzék legjelentősebb vezetőivel, Kölcsey Ferencsel, Wesselényi Miklóssal is. A legtekintélyesebb ellenzéki politikus, Széchenyi István viszont kezdettől idegenkedve tekintett reá.

Az országgyűlés végeztével Kossuthnak ismét kenyérkereset után kellett néznie. Az *Országgyűlési Tudósítások* utolsó számával együtt küldte szét jelentését arról, hogy *Törvényhatósági Tudósítások* címmel új lapot szándékozik indítani. A felhívás kellő visszhangra talált. Kossuthnak immáron Pestről sikerült viszonylag kiterjedt levelezői, tudósítói apparátust kiépítenie. A kéziratos másolatban sokszorosított lap, alig egy évet s 23 számot élt meg – a 24. éppen másolás alatt volt, amikor Kossuthot letartóztatták. A *Törvényhatósági Tudósítások* azonban jóval gyorsabban s nagyobb példányszámban terjedt az *Országgyűlési Tudósítások*nál. Kossuth eredetileg 51 példányban íratta le, később azonban az első öt számból még összesen 100 példányt másoltatott az utólag jelentkezőknek. Az 1836. decemberi 13. szám 125, az 1837. februári 18. szám 138, az utolsó, 23. szám 160 példányban készült. Bár a másolói apparátus meglehetősen sokba került, Kossuthnak a lap így is kelendő jövedelmet biztosított.

Kossuth új lapja nem száraz megyegyűlési beszámoló gyűjteménye volt, hanem igazi ellenzéki közlöny. Olyan lap, amely lelkesült hangon számolt be az egyes megyék ellenzéki politikusainak szónoklatairól, s nem mellőzte a gúny eszközeit sem a konzervatív ellenfél bemutatásakor. A *Törvényhatósági Tudósítások* természetesen nem adta, mert nem is igen adhatta a hű tükrét valamennyi törvényhatóság életének. Ez érthető is, hiszen Kossuthnak nem voltak mindegyik tudósítói, s ahol voltak, ott is az ellenzéki politikusok közül kerültek ki. Ám a lap talán az *Országgyűlési Tudósítások*nál is nagyobb hatással népszerűsítette a reform eszméit, s segítette elő az egységes ellenzék kialakulását. Az első számok főleg az országgyűlési követi beszámolókat fogadtatásáról tudósítottak. Az országgyűlés befejezése azonban a konzervatív erők ellentámadását is magával hozta. A kormányzat az országgyűlés után hűtlenségi és felségsértési perek sorát kezdeményezte az országgyűlési ifjúság, a vezető ellenzéki politikusok, köztük Wesselényi Miklós ellen. A lap tudósításai egyre inkább az eljárások elleni

megyei tiltakozó akciók ismertetéseit tartalmazta, s lassan eljött az idő, amikor a lapnak immáron önmagával kellett foglalkoznia.

Kossuth mind az *Országgyűlési*, mind a *Törvényhatósági Tudósítások* kiadásánál joggal hivatkozott arra, hogy a cenzúra jogilag nem, csak ténylegesen létezik Magyarországon. Ugyanakkor nem szállt szembe nyíltan a rendszerrel, hanem kihasználta azt, hogy a cenzúra csak a nyomtatott lapokra terjed ki, a magánlevezetésre nem. Egész reformkori ténykedését ez a taktika jellemezte. Soha nem szállt szembe a törvényekkel, legfeljebb a szokásokkal, soha nem cselekedett törvénytelenül, legfeljebb szokatlanul.

A kormányzat ezt a lapot már nem tűrhette. Kossuthot először arra szólították fel, hogy hagyjon fel tevékenységével. Miután erre nem volt hajlandó, Bécsben elhatározták, hogy felségsértési pert indítanak ellene. 1837. május 5-én letartóztatták, majd többéves börtönbüntetésre ítélték. Kossuth elfogatása általános megdöbbenést keltett. A kormányzat erőteljes fellépése tiltakozó akciók sorát hívta ki maga ellen.

Kossuth a börtönben nem csupán védekezésének átgondolásával töltötte idejét. Nem sokkal elfogatása után már könyveket kért édesanyjától, s igyekezett fenntartani kapcsolatát a külvilággal. Tökéletesítette angol nyelvtudását. Lefordította és átdolgozta Samuel Wilderspin német nyelven megjelent munkáját a kisdedovásról, s belekezdett Shakespeare *Macbeth*-jének fordításába is. Féltucatnyi különböző magyar és német lapból tájékozódott. Irodalmi munkásságának kiemelkedő darabjai azok a levelek, amelyeket a börtönből szüleinek írt. Ezek némelyike egész értekezést tartalmaz.

A fogság tehát nem törte meg Kossuthot, s a politikai változásoknak köszönhetően nem kellett kitöltenie a reá kiszabott négy évet. Három hónappal Kossuth elítélése után, 1839. június 2-án összeült az újabb országgyűlés, s a kormányzat egy hibás döntésének köszönhetően az alsótábla feliratban követelte a Wesselényi Miklós báró, Kossuth és Lovassy László elleni eljárások megszüntetését, illetve a bebörtönzöttek szabadságának visszaadását. Az udvar kénytelen volt engedni, s 1840. május 10-én Kossuth kiszabadult. 1840. június 9-én, Pest megye közgyűlésén Kossuth köszönetet mondott a megye közönségének azért, hogy olyan kitartóan és hathatósan pártolták ügyét.

Kossuth szabadulása után sem vonult vissza a politikai élettől. Bécsben is úgy gondolták, jobb, hogyha szem előtt van. Ezért engedélyt adtak arra, hogy Landerer Lajos nyomdatulajdonos Kossuthot kérje fel a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Kossuth tehát 1841. január 2-től 1844 tavaszáig a *Pesti Hírlap* szerkesztője volt. Cikkek tucatjaiban népszerűsítette a reform eszméit, s mutatta be a fennálló feudális állapotok tarthatatlanságát. A lap szerkesztésében támaszkodott az ellenzék tagjaira is. Lapjának újszerűségét jelzi, hogy a magyar sajtóban ő írt először vezércikkeket. A lap példányszáma a kezdeti hatvanról 5000-re ment fel. Ez volt a Habsburg-monarchia legnagyobb példányszámú lapja ebben az időben. A szerkesztői állás stabilizálta Kossuth anyagi helyzetét is.

A *Pesti Hírlap* cikkei kapcsán bontakozott ki Kossuth nagy vitája Széchenyi-vel. A gróf kezdettől aggodalommal olvasta a lapot, s csakhamar elhatározta, hogy könyvet ír, a lap befolyását és hatását ellensúlyozandó. Széchenyi rosszalta Kossuth túlzottan határozott és kritikus hangvételét, s ellenezte az Ausztriához fűződő viszony kiélezését. Előbb *A Kelet népe* című könyvében, majd tucatnyi cikkben támadta Kossuthot. Kossuth azonban felülkerekedett e vitában. Bebizonyította, hogy Széchenyi állításainak többsége nem állja meg a helyét. A vi-

tában az ellenzék nagy része Kossuth mellett foglalt állást. Deák Ferenc, Eötvös József, Wesselényi Miklós, Vörösmarty Mihály, Fáy András, Kuthy Lajos – ha egyben-másban igazat is adtak Széchenyinek – összességében Kossuth pártját fogták.

Széchenyi és Kossuth két, egymástól taktikájában és bázisában eltérő reformpolitikát képviselt. Összecsapásukban a nemzedéki és vagyoni különbség mellett ez az elem volt a meghatározó. Széchenyi a megfelelő gazdasági tartalékokkal rendelkező arisztokrácia vezetésével, az arisztokrácia vezető pozíciójának megőrzésével képzelte megvalósíthatni Magyarország polgári átalakulását. Ezért nem annyira a társadalmi átalakulás és nemzeti önrendelkezés kérdéseire helyezte a fő hangsúlyt, hanem a gazdasági modernizáció olyan elemeit tartotta megvalósítandóknak, amelyek nem sértik sem Bécs, sem az arisztokrácia érdekeit, ugyanakkor hosszú távon az ország egészének gazdasági és társadalmi átalakulásával járnak.

Kossuth viszont úgy látta, hogy a polgári átalakulás kérdései sokkal inkább összefüggnek egymással, hogysesem csak bizonyos elemeik rendezésével belátható időn belül megszülethetne a polgári Magyarország. Nem arról volt tehát szó, hogy Széchenyi a gazdasági fejlődést tartotta fontosnak, Kossuth pedig a politikai átalakulást; hanem arról, hogy Kossuth úgy látta, nem lehet a politikai önrendelkezés megvalósítása nélkül, kerülő úton eljutni a polgári Magyarországhoz.

Az eltérő reformprogram azonban nem abból fakadt, hogy Széchenyi kevésbé következetes reformer lett volna, mint Kossuth. A két különböző program mögött két külpolitikai helyzet- és esélyértékelés is húzódott. Széchenyi, aki világlátott, a birodalom legfelső politikai és katonai vezető köreiből bejáratos személyiség volt, túlzottan erősnek és biztosnak látta a Habsburg Birodalom külpolitikai pozícióját ahhoz, hogysesem az udvar ellenében, az általa „ujjhúzási politikának” nevezett, Wesselényi, majd Kossuth által képviselt ellenzéki irányzat révén elérhetőnek látta volna a reformokat. Széchenyi helyzetértékelését a korabeli európai politika eseményei is igazolni látszottak. Hiszen a napóleoni háborúk végeztével a Habsburg Birodalom és a másik két, szövetséges konzervatív nagyhatalom, Oroszország és Poroszország területén sehol sem sikerült érdemi változtatást elérni az általuk képviselt rendszeren.

Kossuth ugyanakkor nem a meglévőből, hanem a lehetségesből indult ki. S voltak olyan tényezők, amelyek az ő helyzetértékelését támasztották alá. Hiszen az 1830. évben nemcsak a később levert lengyel felkelés tört ki, hanem a párizsi forradalom is; s ennek győzelmét a konzervatív nagyhatalmak sem tudták megakadályozni. A keleti kérdés miatt kiéleződött a nyugati nagyhatalmak és Oroszország viszonya. Az 1836–1837. évi erőszakos kormányzati fellépés végül is kudarcra végződött; nem sikerült szétverni a reformellenzékét, s a kormányzat egyre inkább kénytelen volt politikai partnerként, tényezőként kezelni azt.

Kossuth és a reformellenzék koncepciójának fontos része volt a magyar területek újraegyesítése. A magyar reformerek abban reménykedtek, hogy ha Erdély az újraegyesített és polgári Magyarország részévé válik, elkerülhető a nemzetiségi és társadalmi robbanás. (A földesurak többsége ugyanis magyar, a jobbágyoké pedig román volt.) Magyarország és Erdély uniójának gondolatát azonban még az erdélyi magyar politikusok sem mindannyian (különösen a konzervatívok nem) támogatták, mert félték a magyarországinál kiterjedtebb politikai hatalmuk elvesztésétől. Kossuth a *Pesti Hírlap* hasábjain fejtegette ki a reformerek legfontosabb érveit a kérdésben.

Kossuth nemzeti önrendelkezési koncepciójának kifejtésére az ipar és kereskedelem ügyében írott cikkei adtak módot. Kezdetben – hasonlóan a korábbi rendi, majd a részben ebből kinövő reformellenzék többségéhez – Magyarország gazdasági elmaradottságának okát a magyar kivittelt gátló, illetve az azt a Habsburg Birodalom érdekei szerint szabályozó vámrendszerben látta. Az ország ipari elmaradottságát ugyan ő is súlyos gondnak tartotta, de úgy vélte, hogy a vámrendszer lebontásával párhuzamosan Magyarországon is létrejöhet és felvirágozhat az a feldolgozóipar, amelynek nyersanyagszükségletét a hazai mezőgazdaság terményei fedeznék. Úgy vélte, a védvámrendszer lebontása s a szabad verseny révén az ország gazdasági élete is fellendülhet, s aztán a verseny, a szabad kereskedelem áldásai révén az ország gazdasági szerkezete meg fog felelni tényleges adottságainak. Ugyanezért fölöslegesnek, sőt károsnak tartotta az erőltetett iparfejlesztést.

Kossuth gazdaságpolitikai nézeteiben 1841–42 fordulóján következett be a változás. Ekkor vetődött fel az, hogy a Habsburg-monarchia csatlakozzon az 1839-ben megújított német vámszövetséghez (Zollverein). Ez Ausztria számára azért volt létfontosságú, mert ha nem teszi meg, a lassan formálódó német egységben Poroszországgé lesz a vezető szerep. Ezért Bécsben úgy vélték célszerűnek, hogy saját súlyát növelendő a Habsburg Birodalom egészének, így Magyarországnak is csatlakoznia kellene a német vámszövetséghez, a Zollvereinhoz. A tervet Magyarországon is sokan pártolták, mert úgy vélték, hogy így Magyarország egy nagy, 42 milliós piac részévé válna. Kossuth azonban kezdettől fogva ellenezte ezt.

Álláspontjának változása első pillanatra gyökeresnek tűnik. Cikkeiben azonban világosan kifejtette, hogy a Zollvereinhoz történő csatlakozást nem a Birodalom, hanem a Zollvereinhoz tartozó német államok korlátoznák. A belső vámvonalak eltörlése ugyanis együtt jár egy sokkal erősebb külső vámvonallal létrehozásával. A Zollverein a német egység eszköze, s ha Magyarország nem akar németté lenni, ki kell maradnia ebből a vámszövetségből.

1843 végére Bécsben megelégtették Kossuth hírlapírói működését, s utasították Landerert, hogy szakítson szerkesztőjével. Landerer anyagi vitát provokált, mire Kossuth lemondott a szerkesztőségről. Hiába próbált meg lapengedélyt szerezni, a kormányzat nem volt hajlandó ilyet adni neki. Kossuth tehát új tevékenység után nézett. A reformeszmék írásos népszerűsítésével kellett hagyania. Ezért különböző gazdasági vállalkozásokat kezdeményezett.

Kossuth legnagyobb szabású és legnagyobb hatású vállalkozása az 1844. október 6-án megalakult Védegylet (vagy Országos Védegyesület) volt. Kossuth már a *Pesti Hírlapban*, a Zollvereinhoz történő csatlakozás felvetődésekor agitált a hazai ipar és kereskedelem védvamos fejlesztése mellett. Abban reménykedett, hogy az 1843–44. évi országgyűlés is ebben az értelemben fog állást foglalni. Az országgyűlés kereskedelmi választmánya valóban amellet foglalt állást, hogy fenn kell tartani a monarchián belüli vámvonalat, és létre kell hozni a magyar védvámrendszert is. Az indítvány egyik legfontosabb célja annak a közjogi elvnek az elismertetése volt, hogy a vámszabályozás az országgyűlés hatáskörébe tartozzék. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a főrendek nem fogják változtatás nélkül elfogadni ezt a felirati javaslatot, az ellenzék képviselői úgy döntöttek, hogy akkor országos védegyesületet szerveznek, amellyel – mint a 18. század második felében az amerikai gyarmatok lakói – saját otthonuk küszöbén állítják fel a vámsorompót. A Védegylet alakítására szóló felhívást Kossuth maga foglal-

mazta meg. A Védegyelet ismét szokatlan válasz volt egy megoldhatatlannak tűnő problémára: a kormányzat nem volt hajlandó beleszólást engedni a vámrendszer alakításába, ezért az ellenzék „saját” ellenvámrendszert hozott létre.

A Védegyeletet és Kossuth más iparfejlesztő vállalkozásait rengeteg támadás érte kül- és belföldön egyaránt. Az osztrák és német sajtó Magyarország elszakadási törekvéseinek jelét látta benne, s az angol kereskedők sem igazán örültek ennek az elzárkózó politikának. A Védegyelet működése kisebbfajta gazdasági válságot okozott az osztrák területeken. Itthon a konzervatívok és Széchenyi István, a reformok egyik kezdeményezője támadták a mozgalmat, mondván, hogy az semmilyen pozitív elemmel nem bír, hiszen csupán a külföldtől való elzárkózást erősíti. Széchenyi azt is kifejtette, hogy Kossuth ezzel az ártalmatlannak látszó mozgalommal ismét Ausztria gyengítésére tör, s a birodalom egységét veszélyezteti. Kossuth a támadásokra részben sokszorosított körleveleiben, részben az Ipar-egyesület lapjában, a *Hetilap*ban válaszolt. Itt fejtette ki nézeteit arról, hogy bár a birodalom egésze szempontjából a vámegység lenne a kívánatos, Magyarország a jelen helyzetben nem mondhat le a saját iparát védő belső vámvonalról.

Kossuth gazdasági kezdeményezéseinek többsége kudarccal vagy csak mérsékelt sikerrel zárult. Am létrehozásuk így is erősítette az ellenzék szervezettségét. Erre szükség is volt, mert a kormányzat az 1844-ben alkancellárrá kinevezett gróf Apponyi György tanácsára úgynevezett adminisztrátorokat, főispáni helytartókat küldött ki a megyékbe. Ezek kinevezésének a deklarált célja a közigazgatás rendbetétele volt; valójában azért küldték ki őket, hogy a nem az illető megyékben tartózkodó vagy a megyei közéletben részt nem vevő főispánok helyett a konzervatívok számára igyekezzenek többséget szerezni a megyékben. Az adminisztrátori rendszernek valóban voltak bizonyos pozitívumai a megyei ügyintézés meggyorsításában és rendbetételében, de mindez csupán arra szolgált, hogy a kormányzati döntéseket minél előbb végre lehessen hajtani az illető törvényhatóságokban. Kossuth tudta, hogy csak a régi sérelmi reflexek felidézésével lehetséges az adminisztrátori rendszerrel szembeni hatásos fellépés, ezért 1845. március 10-i beszédében cseh mintájú Kreishauptmann-szisztémának nevezte az új rendszert, amelynek révén az ország „nyomorúságos német vagy tót provinciává süllyed”, amint ezzel már II. József is próbálkozott.

Kossuthnak meggyőződésévé vált, hogy csak a jobbágyviszonyok teljes felszámolása révén biztosítható a magyar polgári átalakulás sikere. Úgy vélte, csak ennek révén lehet elkerülni a nemesség és az ország létét veszélyeztető polgárháborút. Az általa is kidolgozott érdekegyesítési program célja az volt, hogy a magyarországi polgári átalakulás a magyar nemesség vezetésével, az ország önállóságának megőrzésével s az elnyomott jobbágyság legfontosabb igényeinek kielégítésével történjen. Amikor a magyar konzervatívok 1846-ban saját pártot hoztak létre, Kossuth egyik kezdeményezője volt az egységes ellenzéki párt szervezésének és ellenzéki program kidolgozásának. E program megfogalmazásában Deák Ferenc mellett ő játszotta a legfontosabb szerepet. Az 1847. június 7-én közzétett *Ellenzéki Nyilatkozat* igen élesen bírálta az osztrák kormányzat abszolutisztikus politikáját, s állást foglalt amellett, hogy az örökös tartományokat is alkotmányhoz kell juttatni.

Kossuth az 1847–48. évi országgyűlésen Pest megye követeként jelent meg. (Ez volt az első olyan országgyűlés, amelyen „saját jogen” vett részt.) A kormányzat mindent megtett Kossuth megválasztásának megakadályozására, de sikertelenül. Az alsótáblán az ellenzék volt többségben, de ezt a többséget a felső-

tábla ellenállása miatt nem lehetett kihasználni. Az országgyűlési ellenzék az alsótáblán Kossuth, a felsőtáblán Batthyány vezetésével folytatta küzdelmét a reformok keresztülviteléért. Amikor a főrendek visszaküldték a Kossuth által fogalmazott, az ország sérelmeinek orvoslását kérő felirat tervezetét, s annak enyhítését követelték, Kossuth azt javasolta, hogy a természetlen üzenetváltások jelentette idővesztés elkerülésére a rendek ne küldjenek válaszfeliratot az uralkodónak, hanem határozatban foglaljanak állást a felirat tervezetében foglaltak mellett, s lássanak hozzá az egyes sérelmek és reformindítványok megtárgyalásához. A megoldás szokatlan volt – de nem ellenkezett a törvényekkel.

A meddő vitákból való kitörés esélyét az 1848. évi európai forradalmak jelentették. Az 1848. februári párizsi forradalom hírének vétele után Kossuth fellépésére az ürügyet március 3-án Balogh Kornél Győr megyei követ felszólalása adta, amely a birodalom pénzügyi helyzetéről kért tájékoztatást a kormányzattól. Az elmúlt hetekben ugyanis egyre nőtt a papírpénz iránti bizalmatlanság az országban. Újabb devalvációról beszéltek, a papírpénzt nem akarták elfogadni, az ezüstpénz pedig eltűnt a forgalomból. Kossuth híres felirati beszédében követelte a független felelős kormányt és a legfontosabb polgári reformok bevezetését. Egyben alkotmányt kért a Habsburg Birodalom más országainak is. Kossuth beszédét – az utóbbi követelést kissé túlhangsúlyozva – lefordították németre, s Bécsben is terjesztették. Ennek is szerepe volt abban, hogy március 13-án forradalom tört ki Bécsben.

A bécsi, majd március 15-i pesti forradalom lehetővé tette a magyar követelések elérését is. Kossuth fontos szerepet játszott az ország polgári átalakulását formulázó áprilisi törvények megalkotásában. E törvények révén Magyarország rendi államból polgári típusú állammá vált. Április 11-én V. Ferdinánd király ki-nevezte a gróf Batthyány Lajos vezette magyar kormányt, s szentesítette a pozsonyi országgyűlés által alkotott törvénycikkeket.

Kossuth az új kormány pénzügyminisztereként kulcsfontosságú szerepet játszott az önálló magyar pénzügy megeremtésében. Kamatos kincstári utalványok (államkötvények), majd önálló papírpénz kibocsátásával stabilizálta az ország gazdasági helyzetét. Az 1848 júliusában összeülő népképviselői országgyűlésen ő volt a kormány vezérszónoka. Egyik legjelentősebb szónoki sikerét is itt aratta. Július 11-én az ő beszédének hatására ajánlott meg az országgyűlés kétszázezer katonát és negyvenmillió forintot az ország védelmére. A beszéd azonban nemcsak ezért érdekes. Kossuth ugyanis olyan, az európai politikai viszonyok ismeretéről tanúskodó körképet vázolt fel, amely párját ritkítja ebben a korszakban.

Radetzky észak-itáliai győzelmei után kiéleződött az osztrák–magyar viszony is. Az osztrák kormány már korábban kinyilvánította, hogy kész felmondani semlegességét a magyar–horvát viszályban – természetesen nem a magyar felet támogatandó. Augusztus végén Batthyány és Deák Bécsbe utaztak, hogy tisztába jöjjenek az osztrák kormány szándékaival. A magyar kormány tárgyalási ajánlataira csattanós válasz volt a – a Bécsben tárgyaló magyar miniszterek tudta nélkül – az osztrák kormány által Budapestre küldött államirat, amely – többek között – az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi minisztériumok megszüntetését követelte. Kiderült, hogy Bécsben elérkezettnek látják az időt az áprilisi törvények egyoldalú, s ha kell, erőszakos úton történő módosítására is.

Az országgyűlés Kossuth javaslatára 1848. szeptember 5-én száztagú küldöttséget indított az uralkodóhoz. V. Ferdinánd szeptember 9-én fogadta az ország-

gyűlés küldöttségét, amely kérte, az uralkodó biztosítsa az ország belső békéjét. Ha nem teszi, az országgyűlés kénytelen lesz politikáját a törvények helyett „a szűkség diktálta lépésekre alapozni”. Az uralkodó erre kitérőleg válaszolt.

1848. szeptember 11. két esemény miatt is fontos dátummá vált. Josip Jellačić horvát hadserege ezen a napon lépte át Varasdánál a Drávát, s kezdte meg Muraköz, majd a Dunántúl előzönlését. Ugyanezen a napon – a horvát betörésről még mit sem tudva – beadta lemondását a Batthyány-kormány. Batthyány újabb miniszterelnöki megbízatása előtt néhány óráig Kossuth és Szemere Bertalan belügyminiszter volt az ország politikai vezetője. A képviselőház Kossuth javaslatára hagyta jóvá az ötforintos pénzjegyek kibocsátását; elrendeli az újoncoszás megindítását, és mondja ki, hogy a kiállítandó újoncokból honvédszászlóaljakat kell alakítani. A lépés *formailag törvénytelen* volt, de a képviselőház az ország veszélyeztetett helyzetére tekintettel nem várhatta meg a törvény soha meg nem érkező szentesítését.

Az alkotmányos válság végül azzal rendeződött, hogy a nádor szeptember 12-én megbízta Batthyányt a végrehajtó hatalom ideiglenes vitelével és az új kormány megalakításával. A szeptember 17-re összeállt miniszteri névsorban Kossuth neve természetesen nem szerepelt. Batthyány belpolitikai helyzete egyelőre meglehetősen ingatag volt, s a radikális baloldal abban reménykedett, hogy Kossuth fellép a miniszterelnök ellen. Kossuth azonban megfelelő önmérsékletet tanúsított, s egyelőre nem élt a kezébe került lehetőséggel. Jól látta, hogy Batthyány politikája egyelőre többet képes nyerni az ország védelmének, mint az ő – nádori s főleg uralkodói elismerésre nem számítható – miniszterelnöksége.

Kossuth a parlamenti vitákból is aktívan kivette részét, s szeptember 15-én ő kezdeményezte a Batthyány honvédelmi intézkedéseinek parlamenti ellenőrzését szolgáló bizottság megalakítását. A lépést nem a miniszterelnök iránti bizalmatlanság magyarázta, sőt Kossuth ezáltal tehermentesítette Batthyányt az állandó parlamenti interpellációk megválaszolásának időt rabló kötelezettségétől. Szeptember 22-én már e bizottság (a későbbi Országos Honvédelmi Bizottság) kormányjellegű működésére tett célzásokat. Szeptember 24-én bejelentette, hogy toborzóra indul az Alföldre. Ezzel nemcsak a honvédelem ügyének tett szolgálatot, hanem megerősítette a miniszterelnök helyzetét is.

Kossuth toborzóját közvetlen eredményeit tekintve inkább jól sikerült agitációs körút, mint a védelem szervezése szempontjából közvetlen hasznot hozó vállalkozás. Hiszen a Kossuth által fellelkesített népfelkelők többsége nem játszott közvetlen szerepet Jellačić támadásának visszaverésében. Ám ekkor derült ki, hogy Kossuthot olyan szoros kapcsolat fűzi a néphez, mint az ország egyetlen más politikusát sem; s hogy ennek révén ő az a személyiség, aki elegendő befolyással bír ahhoz, hogy az országot az önvédelem harcában vezesse.

Szeptember végén a Székesfehérvár környékére visszaszorult magyar hadsereg nagyjából egyenlő erőket tudott szembeállítani Jellačić seregével. Bécsben fellökerekedni látszottak a megbékélés erői. Szeptember 25-én az uralkodó minden Magyarországon található fegyveres erő főparancsnokává nevezte ki Lamberg Ferenc altábornagyot. Batthyány abban reménykedett, hogy Lamberg meg fogja állítani Jellačićot, s mivel úgy tudta, hogy az altábornagy a táborba megy, ő maga is oda sietett, hogy ellenjegyezze Lamberg kinevezését.

Batthyány elutazása és Lamberg kinevezése aggodalomba ejtette az országgyűlés baloldalát. Hátha Lamberg együttműködik Jellačićcsal, s csak a magyar önállóság békés úton történő felszámolására törekszik. Ezért e csoport visszahív-

ta Budapestre Kossuthot. Kossuth szeptember 27-én vissza is tért, s indítványára az országgyűlés törvénytelennek nyilvánította Lamberg kiküldetését. Másnap a fővárosba érkező Lamberg a felbőszült tömeg áldozatául esett. Kossuth és a képviselők többsége elítélte a spontán akciót, s levélben szólította fel Batthyányt a fővárosba való visszatérésre. Az eredményt azonban Kossuth nem várta be, hanem Szentésre utazott, folytatandó toborzójúját. Így a pákozdi csatáról csak október 1-jén értesült. A miniszterelnök távollétében működő Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) már szeptember 30-án visszahívta Kossuthot a fővárosba, ahová ő csak október 7-én tért vissza.

Batthyány miniszterelnök újabb lemondása után október 7-én az országgyűlés Kossuthot választotta az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökévé. 1848 októberétől ez a testület gyakorolta a végrehajtó hatalmat, s Kossuth volt az ország politikai vezetője. 1848 október második felében a Dunántúlon toborzott, majd ő bírta rá a magyar hadsereget a Lajta átlépésére. A schwechati vereség után ő nevezte ki a magyar főserég fővezérévé Görgei Artúr tábornokot. 1848 őszen és telén Kossuth fontos szerepet játszott a hadseregszervezésben. A császári-királyi hadsereg támadása után ő indítványozta az országgyűlés és a kormányzat Debrecenbe történő áttelepülését. Az ő szervezőmunkájának is komoly szerepe volt abban, hogy 1849 telén nem omlott össze a magyar ellenállás, sőt 1849 tavaszán a magyar hadsereg indított győztes hadjáratot.

Amikor Kossuth értesült arról, hogy I. Ferenc József az olműtzi oktrojált alkotmányban részekre szabdalta Magyarországot, elhatározta az ország függetlenségének és a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását. 1849. április 14-én Kossuth indítványára az országgyűlés ezt ki is mondta.

Ezzel teljesen új államjogi helyzet állt elő az egy évvel korábbihoz képest. Magyarország már nem a Habsburg Birodalmon belüli önállóságát kívánta megvédeni, hanem független államként akart részt venni az európai politikában. Az 1849 áprilisi tavaszi hadjárat magyar sikerei azt mutatták, hogy az ország a Habsburg Birodalom fegyveres erőivel szemben képes megvédeni függetlenségét.

Kossuth abban reménykedett, hogy az európai nagyhatalmak el fogják ismereni a független Magyarországot. Nem ez történt. 1849 június közepén megindult a császári-királyi csapatok újabb támadása. Ausztriát az újabb hadjáratban 200 000 orosz katona is támogatta. A döntő temesvári csata után Kossuth sem látott reményt a küzdelem folytatására, s ezért lemondott a kormányzói tisztről.

Kossuth lemondása egyben a magyar szabadságharc végét is jelentette. Kossuth és a magyar politikusok jelentős része török területre menekült. Előbb a bulgáriai Vidinben és Sumlában tartózkodtak. Oroszország és Ausztria követelte a magyar menekültek kiadatását. Erre az Oszmán Birodalom nem volt hajlandó, de internálta a magyar menekülteket a kis-ázsiai Kütahyába. Kossuth itt dolgozta ki alkotmánytervét Magyarország önkormányzati alapon történő demokratikus átszervezéséről. Ez a terv úgy valósította volna meg a nemzetiségek jogegyenlőségét, hogy közben nem veszélyeztette volna Magyarország területi egységét. A tervezetet utóbb, 1859-ben Londonban átdolgozta.

Kossuth és társai 1851 őszen hagyhatták el Kütahyát. Kossuth ezt követően Angliába, majd Amerikába utazott, s igyekezett felkelteni a Magyarország iránti rokonszenvet. Angol nyelvű szónoklataival mindenütt nagy tetszést aratott. Arra akarta rábírni az angol és az amerikai kormányt, hogy fogadja el a „beavatkozás a be nem avatkozásért” elvét. Tehát egy újabb magyar szabadságharc esetén akadályozzák meg idegen állam, például Oroszország beavatkozását.

Az emigráció első éveiben Kossuth sok illúziót táplált. Titkos szervezkedések sorát kezdeményezte, amelyek mindegyike eredménytelenül vagy kudarccal végződött. E kudarcok hatására Kossuth is belátta, hogy összeesküvésekkel nem lehet felszámolni a magyarországi osztrák uralmat. Már az 1853–55. évi krími háború időszakában abban reménykedett, hogy Ausztria beavatkozik a konfliktusba. Ebben az esetben remény volt arra, hogy a nagyhatalmak élnek a magyar emigráció segítségével, s segítik a magyar függetlenség helyreállítását. Ausztria azonban kimaradt a háborúból.

Az első komoly esély 1859-ben mutatkozott. III. Napóleon francia császár szövetekezett a piemonti olasz királysággal. Az osztrákellenes tárgyalásokba Kossuthot is bevonták. Kossuth, Teleki László és Klapka György ezután alakították meg a Magyar Nemzeti Igazgatóságot. Abban reménykedtek, hogy III. Napóleon nem elégszik meg Ausztria megverésével, hanem Magyarország függetlenségét is helyreállítja. Kossuth ezért ragaszkodott ahhoz, hogy csak a francia csapatok magyarországi megjelenése után hirdeti meg az újabb szabadságharcot Magyarországon. Azaz igazi felelős politikusként nem volt hajlandó kisszerű diverziókra felhasználni a magyar függetlenségi mozgalom hazai erőit. Ehhez a feltételrendszerhez a továbbiakban is ragaszkodott.

A szövetséges francia–piemonti hadsereg a solferinói csatában megverte a császári–királyi hadsereget. III. Napóleon azonban csakhamar békét kötött Ausztriával. A háború folyamán az olaszok oldalán magyar légió alakult, de a gyors békekötés miatt ezt már nem vetették be. Noha a nemzetközi válság ezzel nem ért véget, sőt 1860-ban Garibaldi szicíliai támadásával az olasz egységmozgalom új lendületet vett, az 1859. évihez hasonló esély a magyar függetlenség helyreállítására többé nem mutatkozott. A létrejövő Olasz Királyság ugyan a magyar függetlenségi mozgalom potenciális szövetségese volt, de önmagában nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy szétrombolja a Habsburg Birodalmat, s az érdekek egysége csak addig tartott, amíg az osztrák megszállás alatti Lombardia és Veneto fel nem szabadul.

Kossuth nem adta fel a reményt. Előbb az olasz, majd a német egységmozgalom szövetségeseiként igyekezett felszabadítani Magyarországot a Habsburg-uralom alól, ugyanakkor megkísérelte a kapcsolatfelvételt a Magyarországgal szomszédos balkáni államokkal is. 1862-ben fogalmazta meg Klapka és Kossuth a Duna menti népek szövetségének, a Duna-konföderációnak a tervét. Ez az állam Magyarország, Erdély, Horvátország, Románia és Szerbia egyenrangú szövetsége lett volna. Úgy biztosította volna minden állam teljes belső függetlenségét, hogy közben erős nagyhatalomként óvta volna mindegyiküket a külső támadások ellen. A tervet komoly kritikák érték mind Magyarországon, mind az érintett államokban. A terv elleni legfőbb ellenérv az volt, amit többek között a képlékeny jellemű Kecskeméthy Aurél is kifejtett a hazai sajtóban, hogy ti. az osztrák–magyar kiegyezésért Magyarország jóval kisebb árat lenne kénytelen fizetni, mint az, amit a nemzetiségek követelnek, „s ügyetlen forradalmáraink megadni késszek lennének”. Hiszen a Duna-konföderációs terv semmivel sem biztosított volna nagyobb védelmet a szomszédos államok részéről jelentkező terjeszkedési törekvések ellen, mint egy létrejövő osztrák–magyar államszövetség.

Kossuth törekvése azonban sikertelen maradt, mert az európai nagyhatalmak többsége a Habsburg-monarchia egységének fenntartása mellett foglalt állást. Közben Magyarországon is megváltozott a helyzet. A Deák Ferenc képviselte kiegyezési gondolat egyre nagyobb táborral rendelkezett. A kiegyezési tárgyaláso-

kat jelentősen meggyorsította Ausztria újabb háborús veresége. 1866 nyarán Poroszország és Olaszország háborúba keveredett Ausztriával. Az osztrák sereg Königrätznél katasztrofális vereséget szenvedett a poroszoktól.

Deák és hívei azonban a vereség után sem követeltek többet, mint előtte. Hiába folytatott Kossuth sajtóhadjáratot a készülő kiegyezés ellen, hiába érvelt azazal, hogy Magyarország ezáltal egy bukásra ítélt birodalomhoz köti sorsát. Az ország Deákot követte. Az emigránsok többsége is elégedett volt a kiegyezési művel, s Kossuth lassan egyedül maradt. A kiegyezéssel szembeni ellenérveit legmarkánsabban egy Deák Ferenchez intézett nyílt levélben, az úgynevezett Kasszandra-levélben fogalmazta meg. Kossuth az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés után sem tért vissza Magyarországra. Élete hátralévő éveiben folyamatosan kritizálta a kiegyezési rendszert. Hosszú levelei arról tanúskodnak, hogy torinói otthonából jobban látta a magyar politika eseményeit, mint hazai kortársai.

Kossuth legfontosabb kifogása a kiegyezési rendszer ellen az volt, hogy az külpolitikailag kényszerpályára lökte az országot. Amikor 1871-ben Andrássy Gyula gróf, közös külügyminiszter is hozzájárult a cseh önkormányzati törekvések, a dualista rendszer trialistává alakításának megakadályozásához, Kossuth úgy vélte, ezzel nem a pánszlávizmus erősödésének vetett gátat, hanem éppen elősegítette azt. Véleményét Helfy Ignáchoz, a *Magyar Újság* szerkesztőjéhez írott levelében fejtette ki. Ugyanilyen élesen bírálta Andrássy Gyula balkáni politikáját. Úgy vélte, a Monarchia balkáni szerepvállalása csak arra alkalmas, hogy a török uralom alatti népeket Magyarország ellen ingerelje. Kossuth egyenesen úgy vélte, hogy a cárizmus balkáni terjeszkedésének nem az osztozkodásban való részvétellel, hanem az Oroszország elleni preventív háborúval lehetne véget vetni.

Az emigráns Kossuth életében 1879-ben fontos esemény történt. A magyar országgyűlés – az ellenzék tiltakozása ellenére – elfogadta az 1879. évi 50. törvénycíkket. Ez a Lex Kossuthnak is nevezett törvény kimondta, hogy a tíz évig az ország határain kívül tartózkodó magyar állampolgár csak akkor tarthatja meg állampolgárságát, ha azt újból kérvényezi, és eskü letételével erősíti meg. Bár a törvény értelmében Kossuthnak csak tíz év múlva kellett állampolgársága elvesztésétől tartania, a kortársak előtt egyértelmű volt: ha a nagy száműzött megéri a 87. évét, aligha fog megjelenni bármelyik osztrák–magyar külképviseleten, s nem fogja letenni az állampolgári esküt az uralkodóra.

Így is történt. 1889-ben lejárt a tízéves határidő, s Kossuth nem kérvényezte állampolgárságának fenntartását. Így az év végén elveszítette állampolgárságát. Kossuthot fájdalmasan érintette ez az esemény, de úgy vélte, hűnek kell maradnia eszméihez és fogadalmához: nem teszi lábát magyar földre addig, amíg a trónon egy Habsburg ül.

Még egy alkalommal vállalt komolyabb politikai szerepet. Amikor Wekerle Sándor miniszterelnök 1893-ban betérjesztette az egyházpolitikai törvényjavaslatokat az állami anyakönyvezés és a polgári házasság kötelezővé tételéről, a Függetlenségi Párt egy része jónak látta volna felhasználni az alkalmat a kormányzat megbuktatására. A törvényjavaslatokat ugyanis még maguk a kormánypárti képviselők sem támogatták egyöntetűen. Amikor Helfy Ignác Kossuth véleményét kérte az ügyben, az igen rossz fizikai állapotban lévő Kossuth három egymást követő levélben fejtette ki, hogy bármilyen meggondolásból is terjesztette elő a kormányzat ezeket a javaslatokat, az ellenzéknek támogatni kell azokat, mert a polgári állam kiteljesedése irányába mutatnak. Ami azt is jelezte,

hogy Kossuth, aki 1885 óta egyre több nyavalyával küzdött, szellemi frissességét élete utolsó pillanatáig megőrizte, s egyre romló látásával is tisztább képet alkotott a haladás és maradás között húzódó örök ellentétről, mint otthon élő párthívei.

1892 után Kossuth egyre többet betegeskedett. 1894 elején influenza támadta meg szervezetét, majd veséje betegedett meg. 1894 március elején ágynak dőlt. Élete utolsó napjáig dolgozott emigrációs iratai IV. kötetén, foglalkozott könyvtárának átadásával. Utolsó fontos írásában döbbenetes pontossággal jelölte ki helyét a 19. század magyar történelmében: „Az óramutató nem szabályozza az idő folyását, de jelzi; az én nevem óramutató; jelzi az időt, mely jönni fog, melynek jönni kell, ha a magyar nemzet számára még tartottak föl jövőt a végzetek és annak a jövőnek neve: szabad haza Magyarország szabad polgárainak, annak a jövőnek neve: állami függetlenség.”

1894. március 20-án hunyt el. A holttestet s vele feleségének és leányának, Vilmának a genovai temetőből kiemelt koporsóját külön gyászvonat hozta Budapestre. A temetés körüli hivatalos huzavonából kisebbfajta politikai válság kerekedett. Wekerle miniszterelnök a képviselőház költségén szerette volna eltemettetni a nagy halottat, de Ferenc József ehhez nem járult hozzá. Így a temetést a főváros rendezte meg. A temetésen a hivatalos Magyarország képviselői alig-alig jelentek meg, de tízezrek részvétele jelezte, hogy a nemzet saját halottjának tekinti Kossuth Lajost. Hiszen kevés kortársa tett annyit a polgári Magyarország megszületéséért, mint ő; többet pedig talán senki sem.

„Rebellis” volt-e Kossuth, ahogy ez a közvélemény egy részében él? Egy hat évtizedes politikai pályát nyilván aligha lehet egyetlen jelzővel minősíteni, de a „rebellis” minősítés a pálya egyes szakaszaira is csak nagy-nagy megszorításal alkalmazható.

A reformkori Kossuth tudomásul vette a fennálló politikai kereteket, s törvényes eszközökkel küzdött ezek megváltoztatásáért. Noha vannak, akik már az 1840-es évek szerkesztőjében ott látják a trónfosztást kimondató „diktátort”, Kossuth 1848-ig bizonyosan csak arra törekedett, hogy Magyarország a Habsburg Birodalom egyenjogú alkotóeleme legyen, s az országra vonatkozó legfontosabb döntések ne Bécsben, hanem Pozsonyban vagy Budán szülessenek.

1848 tavasza merőben új helyzetet hozott, s néhány hónapig fennállt annak a lehetősége, hogy a Habsburg Birodalom a német egységmozgalom miatt régi formájában megszűnik létezni. Kossuth számolt ezzel a lehetőséggel, s kívánatosnak tartotta volna, hogy az így újjáalakuló birodalom központja Magyarországra kerüljön – de ezért az átalakulásért is csak törvényes eszközökkel küzdött.

1848 ősze, a nyílt ellenforradalmi támadás ismét új helyzetet teremtett. A birodalmi központ nem volt hajlandó elfogadni az 1848 tavaszán létrejött kereteket, s azok erőszakos megváltoztatására törekedett. Kossuth hajlandó volt vállalni ezt a konfliktust, de – hangsúlyoznunk kell – magát a konfliktust nem ő provokálta ki. Az általa vezetett kormányzat 1848 októbere és 1849 februárja között *hét alkalommal* tett kísérletet a békés megoldásra, vagy nyilatkozott úgy, hogy hajlandó békés úton rendezni a viszályt – a másik fél ezekre az ajánlatokra vagy *egyáltalán nem*, vagy *elutasítón* válaszolt. A végleges szakítást nem a trónfosztás, hanem az azt jó egy hónappal megelőző olműtzi oktrojált alkotmány jelentette. A trónfosztás és a függetlenség kimondása válasz volt – aminek a *célszerűségén* lehet vitatkozni, de nem lehet a szakítás *okaként* feltüntetni.

1849 áprilisát követően Kossuth úgy látta, az önálló és egységes Magyarországnak nincs jövője a Habsburg Birodalomban. 1867-ig változó lehetőségek között azért küzdött, hogy az ország kikerüljön a birodalmi keretek közül. Összbirodalmi szempontból természetesen „lázadó” volt. Magyar szempontból viszont nem, hiszen I. Ferenc József 1867-ig nem volt Magyarország törvényes királya, csupán trónbitorló, aki az erő jogán foglalta el Magyarország trónusát.

Egy párhuzammal élve: II. Rákóczi Ferenc a szövetkezett rendek akaratából lehetett vezérlő fejedelem, de ettől még a törvényesen megkoronázott magyar királyok, I. Lipót, majd I. József ellen harcolt – magyar közjogi szempontból is lázadónak minősült. Kossuth viszont a törvényes uralkodó által szentesített törvények védelmében, majd azok helyreállításáért harcolt az ezen törvényeket semmibe vevő, törvényelen uzurpátor ellen.

1867 megint új helyzetet teremtett. Megtörtént a kiegyezés, I. Ferenc József törvényes uralkodó lett. Kossuth a fordulatot szerencsétlennek és végzetesnek tartotta, de belátta, hogy az adott politikai keretek között az ő tevékenységi lehetőségei igencsak beszűkültek. Hazatérésének feltétele lett volna az I. Ferenc József-re leteendő hűségeskü – ez azonban ellenkezett a meggyőződésével. Persze megtehetette volna, hogy ennek ellenére mégis hazatér, s aztán „belülről bomlasztja” a rendszert – de ehhez túlzottan is erkölcsös és kényes ízlésű politikus volt. A rendszer bírálatával haláláig nem hagyott fel, „élő tilalomfa” maradt – de nem lázított. A törvényesség embere volt – a külső, formális és a belső, erkölcsi törvényeké egyaránt.

